

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009 м. Одеса, Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Герелюка Тараса Богдановича
«Кримінально-правова характеристика знищення, руйнування або
пошкодження об'єктів культурної спадщини за законодавством України та
країн Східної Європи», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право,
кримінологія, кримінально-виконавче право

Актуальність теми дослідження. Охорона об'єктів культурної спадщини залишається пріоритетним завданням держави в умовах її розвитку як демократичної правової держави. Відповідно до ст. 54 Конституції України культурна спадщина охороняється законом, тому держава забезпечує (повинна забезпечувати) збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, а також вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами. Метою Довгострокової стратегії розвитку української культури-стратегії реформ, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р, є збереження безцінної культурно-духовної спадщини, а однією зі стратегічних цілей зазначеної стратегії є удосконалення політики у сфері захисту культурної спадщини. Для здійснення цього потрібно, по-перше, використання вітчизняного досвіду та, по-друге, з урахуванням поширення глобалізаційних процесів, виникає необхідність осмислення позитивного зарубіжного досвіду, зокрема в галузі кримінального права. Саме тому, з метою інтеграції України до європейського правового простору, виникає необхідність і в дослідженні законодавчих та доктринальних положень інших країн щодо кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини,

особливо щодо кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини в країнах Східної Європи, що вказує на безумовно актуальність дисертації. Тут є певні загальні складнощі, які полягають в тому, що поняття «Східна Європа» має певні політико-правові та географічні складнощі у своєму визначенні. Дисертант пропонує свою, достатньо аргументовану думку з цього приводу, що додатково підкреслю актуальність цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана згідно плану науково-дослідних робіт ВНЗ «Національна академія управління» на 2014-2019 рр. на тему «Адаптація законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер 0114U006593) та спрямоване на реалізацію положень Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ухваленої Законом України від 18 березня 2004 р., Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи, затвердженого Указом Президента України від 12 січня 2011 р., Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Т.Б. Герелюка, та їх достовірність є достатніми.

Необхідний рівень обґрунтованості положень і висновків дисертації забезпечується належною методикою дослідження, які були обрані з урахуванням поставленої мети, завдань дослідження та його об'єкта і предмета. Методологічною основою є діалектичний метод пізнання. З урахуванням специфіки теми, мети і завдань дослідження застосовувався порівняльно-правовий метод. За допомогою історико-правового методу досліджено історію розвитку кримінального законодавства щодо знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини України та країн Східної Європи. За допомогою юридичного (догматичного) методу та методу

системного аналізу розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за кримінальним законодавством України та країн Східної Європи. При вивченні правозастосовної практики використовувався статистичний метод. Завдяки формально-правовому методу були опрацьовані норми чинного КК України та інших нормативно-правових джерел, встановлені ознаки та сформульовані основні поняття. Соціологічний метод був використаний під час вивчення практики застосування кримінального закону з відповідних питань, узагальнення результатів анкетування практичних працівників.

Поєднання змісту дослідження та методики дослідження дало змогу сформулювати об'єкт дослідження, яким є суспільні відносини, що виникають у сфері кримінальної відповідальності за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини в Україні та країнах Східної Європи, та предмет дослідження – кримінально-правова характеристика знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за законодавством України та країн Східної Європи.

Висновки і рекомендації дисертанта ґрунтуються на глибокому аналізі вітчизняних і зарубіжних джерел, літератури з питань теорії та філософії права, кримінального права, кримінології й інших правових наук, енциклопедично-довідкової літератури.

Заслуговує на увагу список використаних джерел – всього 295 найменування. Серед них – іноземні праці, за №№ 223 – 295 (72 джерела).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики за період із 2013 р. до 2020 р., зокрема дані МВС України щодо стану та структури злочинності, Генеральної прокуратури України щодо єдиного звіту про злочини, вчинені у державі; результати вивчення матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень (410 електронних копій); опублікована слідча, прокурорська та судова практика. Також були використані статистичні звіти та огляди судової практики Верховного Суду України, Верховного Суду, вищих судів низки зарубіжних країн (543 електронні копії рішень), результати

проведеного протягом 2013–2020 рр. анкетування 100 практичних працівників правозастосовних і правозахисних інституцій України.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, 3 розділів, що включають 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (295 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з них основний зміст – 174 сторінки.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова праця Т. Б. Герелюка є першим в Україні комплексним науковим дослідженням, що присвячене проблемі кримінально-правової охорони від знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за законодавством України і країн Східної Європи у порівняльно-правовому напрямку.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

на основі історичного аналізу зроблено висновок, що становлення кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини в Україні поділяється на такі періоди: 1) імперський – з початку ХХ ст. до 1917 року – формування категоріального апарату завдяки успіхам професійної історичної науки, археології, діяльності численних археологічних та архітектурно художніх товариств; 2) період національно-визвольного руху – 1917– 1921 рр. – підготовка законодавчого забезпечення охорони пам'яток старовини і мистецтва на державному рівні; 3) радянський – 1917–1991 рр. – розширення кримінально-правової законодавчої бази, спрямованої на особливу охорону пам'яток революції та інших символів радянської влади; 4) сучасний – з 1991 року по теперішній час – тривале формування підходів до охорони культурної спадщини як на законодавчому, так і на доктринальному рівнях;

на основі вивчення зарубіжного досвіду країн Східної Європи з метою диференціації кримінальної відповідальності, залежно від форми вини, запропоновано доповнити Розділ XII КК України ст. 298² «Знищення або

пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин з необережності»;

запропоновано доповнити ч. 4 ст. 298 КК України новою кваліфікуючою ознакою вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»;

на основі аналізу кримінального законодавства країн Східної Європи систематизовано підходи до визначення змісту предметів правової охорони об'єктів культурної спадщини;

вдосконалено:

положення щодо доповнення ч. 5 ст. 298 КК України кваліфікуючою ознакою вчинення діяння «вчинення злочину шляхом підпалу або іншим загально небезпечним способом або якщо воно спричинило загибель людини або інші тяжкі наслідки»;

на підставі дослідження зарубіжного досвіду країн Східної Європи та з метою забезпечення логіки побудови КК запропоновано додаткові аргументи щодо відмежування окремих складів злочинів, передбачених відповідно ч. 1 ст. 298 КК України та ч. 2 ст. 298 КК України, та запропоновано виокремити зазначені самостійні склади злочинів у окремих статтях ст. 298 та ст. 298–3 КК України;

дістали подальшого розвитку:

на основі порівняльного аналізу кримінально-правових норм щодо знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, а також дослідження семантичного наповнення слів, положення щодо виключення слова «руйнування» з диспозиції ч. 2 ст. 298 КК України;

позиції щодо виключення кваліфікуючої ознаки «вчинення з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини» з метою збереження логіки впорядкування кваліфікуючих ознак залежно від ступеня і характеру вчиненого суспільно-небезпечного діяння.

Результати дослідження мають наукове та практичне значення. Так, основні положення й висновки, сформульовані в роботі, можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки

теоретичних і прикладних проблем кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини, проблем кримінальної відповідальності за окремі види таких злочинів; правотворчій діяльності – при обґрунтуванні нової редакції статті 298 Особливої частини КК України в ході наступної кодифікації кримінального законодавства, а окремі пропозиції щодо вдосконалення цього законодавства; правозастосовній діяльності – при вирішенні проблем кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності; навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальне право зарубіжних країн», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», спецкурсів, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, при підготовці підручників, у науково-дослідницькій роботі здобувачів вищої освіти. Є відповідні акти впровадження.

Результати дослідження Т.Б. Герелюком **були апробовані** під час обговорення дисертації та окремих її розділів на засіданнях кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління». Основні положення, теоретичні та практичні висновки дисертаційної роботи також викладено у 4 доповідях на науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 3 березня 2017 року); «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Дніпро, 6–7 вересня 2019 р.); «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 20–12 вересня 2019 р.); «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (м. Харків, 1–2 листопада 2019 року).

Основні положення та висновки дисертації відображено у 6 наукових статтях, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, 4 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, слід звернути увагу на окремі протиріччя, спірні положення, які, на мою думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. На сторінці 57 дисертації зазначено: «Аналіз сучасної нормативно-правової бази та практичної сфери охорони культурної спадщини дозволяє стверджувати, що визначення поняття «культурна спадщина», «культурна цінність» не мають універсального характеру, тому що як в законодавстві нашої країни, так і в законодавстві країн Східної Європи відсутня термінологічна єдність з цього приводу. Таке положення може привести до збільшення числа правових колізій, що може негативно позначитися на правозастосовній практиці». Це положення заслуговує на підтримку, але в той же час бажано було б почути, як саме співвідносяться поняття «культурна спадщина» і «культурні цінності»? Як це відображається у законодавстві країн західної Європи? Ці поняття, в першу чергу, «культурна спадщина» і «культурні цінності» є «самостійними», або існує їх певна «підпорядкованість», або існує інші рішення?

2. Предмет є обов'язковою ознакою складу знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Законодавці країн Східної Європи, як правило, прямо в тексті відповідної статті вказують на його видові ознаки з метою його визначення, а також з метою відмежування їх від інших охоронюваних кримінальним законом предметів. В зв'язку з цим, потрібно на захисті почути які саме речі називаються предметами таких суспільно небезпечних діянь у кримінальному законодавстві у країнах Східної Європи? Чи є розбіжності в законодавчих приписах стосовно цього і які саме?

3. В дисертації (стор. 79 і далі) вказується, що «Таким чином, більшість КК країн Східної Європи відносить такий злочин, як знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини до розділу злочини проти власності». Було, на нашу думку, необхідним більш детально викласти які саме країни Східної Європи у своєму законодавстві відобразили саме цей

підхід? Чи є єдність в такому законодавчому рішенні чи все ж існують різниці в законодавстві країн Східної Європи стосовно такого рішення? В зв'язку з цим, ще одне питання, якій підхід, враховуючи положення і вітчизняного кримінального права, є найбільш обґрунтованим?

4. В дисертації вказується, що аналіз кваліфікованих складів знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини показав, що для кримінальних законів країн Східної Європи характерна тенденція до більш глибокої диференціації кримінальної відповідальності за вчинення знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за рахунок кваліфікуючих ознак. Але в той же час, в законодавстві цих країн відсутня, на нашу думку, цілісна концепція або хоча б певне їх об'єднання в межах нормативного регулювання. Такий висновок зроблений нами, спираючись на проведені дослідження законодавчого закріплення цих ознак і застосування їх на практиці» (сторінка 141 і далі). Тому питання наступне: в чому полягає така більш глибока диференціація кримінальної відповідальності за вчинення знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за рахунок кваліфікуючих ознак в країнах Східної Європи? Бажано було б також навести приклади.

5. Останнє питання більш загального характеру. Т.Б. Герелюк, будуючи історичні періоди кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини, починає їх систематизацію «тільки» з початку ХХ ст. Але, і до цього часу існувало кримінальне законодавство, яке було, у всякому разі для свого часу, було достатньо розвинутим. Чим викликане того рішення автора?

В той же час, в цілому висловлені зауваження не впливають на високу позитивну оцінку дисертаційної роботи Т.Б. Герелюка, а здійснений дисертантом творчий пошук заслуговує на підтримку.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Рецензована дисертація вирішує конкретну й значиму науково-прикладну проблему, містить низку раніше не захищених положень, які є особистими

здобутками автора, має наукову цінність і суттєве значення для подальшого розвитку кримінального права.

Зміст дисертації у встановленому нормативними актами обсязі та формі відображений в авторефераті.

В цілому дисертація «Кримінально-правова характеристика знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за законодавством України та країн Східної Європи» відповідає вимогам, які передбачені пунктами 9, 10, 12, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змін. та доповн.), а її автор - Герелюк Тарас Богданович заслуговує, на основі публічного захисту, присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

завідувач кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

доктор юридичних наук, доктор теології, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

заслужений діяч науки і техніки України

Є.Л. Стрельцов

